

2. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / пад. рэд. К. К. Атраховіча. Мінск : Выд-ва «Бел. сав. энц-ыя», 1977–1984.

Галіна Тычко

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў

КАМУНІКАТЫЎНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Дыскусійны артыкул «Дзевяць прычынаў не любіць беларускую літаратуру» М. Аляшкевіч, які з’явіўся нядаўна на інтэрнэт-сайтах, не называе прычыны дзясятай, бадай самай істотнай, – **не ведаць яе**. Гісторыя беларускай літаратуры дагэтуль уяўляе сабой неспазнаны мацярык, своеасаблівую халодную Антарктыду з таямнічым ландшафтам, занесеным снегам забыцця. Нам невядомыя не толькі скарбы старажытнай літаратуры, сховы якіх прыадчыняе крыху герменеўтычная драматургія С. Кавалёва, але не ўсё мы ведаем і пра больш блізкі нашаніўскі перыяд – складаны, крэатыўны, напоўнены інтэнсіўнымі эстэтычнымі пошукамі, трагічны.

Узаемадзеянне чытача і тэксту, інакш кажучы мастацкая камунікацыя, пачынаецца з таго, што мастацкі твор, паводле Г. Гадамера, «для таго, хто ўспрымае, з’яўляецца як быццам гульнёвай пляцоўкай, на якую ён павінен выйсці» [3, с. 292]. Разуменне, як асноўны тэрмін герменеўтыкі, мае на ўвазе працэс пазнання ўнутранага зместу, расшыфроўкі гістарычнага тэксту дзеля ўсведамлення непарыўнасці духоўнага і культурнага вопыту чалавецтва.

Заклучным этапам разумення выступае інтэрпрэтацыя, якая заўжды застаецца суб’ектыўнай і ўяўляе сабой дыялог аўтара і чытача і адначасова дыялог кожнага з іх з папярэдняй і сучаснай культурай (І. Арнольд). Інтэрпрэтацыя тэксту, асоба аўтара даследуюцца ў рамках біяграфічнага і псіхалагічнага метадаў, якія займалі вядучае месца ў літаратуразнаўстве мінулых стагоддзяў.

Біяграфічны метадаў, распрацаваны французскім пісьменнікам Ш. О. Сент-Бёвам, як вядома, заснаваны на дакументальных фактах з жыцця аўтара, звестках пра яго сваякоў, інфармацыі, знойдзенай у рукапісах, дзённіках, лістах, водгуках сучаснікаў і інш. Гэты падыход паказвае, як і ў якой ступені аўтарская біяграфія адлюстравалася ў мастацкім творы.

Псіхалагічная інтэрпрэтацыя дапамагае чытачу засяродзіцца на ўнутраным свеце аўтара, а культурна-гістарычны, параўнальны і сацыялагічны метады дазваляюць узнавіць кантэкст узнікнення твора. Разам з тым ніводзін з названых і з тых, што не пералічаны тут, сучасных літаратуразнаўчых метадаў не можа даць поўнае, вычарпальнае ўяўленне пра мастацкі тэкст. Па гэтай прычыне канец XX і пачатак XXI ст. звязаны з пошукам сістэмных падыходаў да інтэрпрэтацыі мастацкіх тэкстаў, якія ўлічвалі б прынцыпы вывучэння твора ў сінтэзе структурна-функцыянальных і генетычных уяўленняў пра аб'ект (В. Зінчанка, В. Зусман, З. Кірнозе) [4].

Тым не менш выкарыстанне існуючых метадаў і падыходаў дазваляе ўзбагаціць мастацкую камунікацыю чытача і аўтара, усвядоміць мастацкі тэкст ці з'яву не толькі ў звязку з нацыянальнай гісторыяй і традыцыямі, але і ў складаных повязях з сусветным мастацкім кантэкстам, у якасці аднаго са складнікаў сусветнай культурна-мастацкай сістэмы.

У 1916 г., за год да смерці, Максім Багдановіч напісаў незвычайны, як быццам не характэрны і тэматычна далёкі ад яго інтарэсаў верш «Ўспывае грамада сіфанафора», які пры жыцці паэта не друкаваўся. Упершыню ён быў апублікаваны ў «Творах» 1927 г. з аўтографа. Змешчаны ў цыкле «Прырода. Малюнкі і настроі».

Сіфанафоры, пра якія гаворыцца ў вершы, – марскія жывёлы, што жывуць калоніямі і вылучаюцца незвычайнай прыгажосцю колераў і разнастайнасцю формаў. Знешне нагадваюць гірлянды кветак. Яны знаходзяцца ў свабодным плаванні, і кожная сіфанафора на працягу ўсяго жыцця выконвае ў калоніі сваю спецыфічную функцыю, у выніку ўсе сіфанафоры адрозніваюцца паміж сабой сваім выглядам. Спосаб жыцця сіфанафораў стаў для Максіма Багдановіча нагодай для роздуму над сэнсам жыцця асобнага індывідуума і спосабам уладкавання чалавечага грамадства. Запраграмаванасць сіфанафораў на выкананне пэўнай функцыі выступае для паэта алегорыяй духоўнага калецтва і смерці чалавечай індывідуальнасці: «жывых асоб жывучая труна», а ў выніку – бессэнсоўнасці існавання: «І ўсе жывуць без шчасця і без гора...».

Напісаны гэты твор пад уплывам вывучэння навуковай спадчыны біёлага і сацыёлага М. Д. Ножына (1841–1866). Да пяцідзсяцігоддзя з дня яго смерці М. Багдановіч апублікаваў артыкул «М. Д. Ножин» у «Ежемесячном журнале» (Петроград, 1916). М. Ножын быў звяза-

ны з рэвалюцыйнымі коламі і ў сацыялогіі выступаў прадстаўніком суб'ектыўнага метаду. Аднак у біялогіі ён прызнаваў дарвінізм, які, паводле яго меркавання, нельга прымяніць да сацыялогіі.

Увага М. Багдановіча да спадчыны і поглядаў М. Ножына тлумачыцца абстрактным зацікаўленасцю сацыяльнай праблематыкай у тагачасным студэнцкім асяроддзі, да якога належаў паэт, а таксама тым, што М. Ножын быў блізкім сябрам і папалечнікам вядомага рускага пісьменніка М. К. Міхайлоўскага, сацыёлага і выдатнага публіцыста, народніка. Вывучаць спадчыну М. К. Міхайлоўскага рэкамендаваў М. Багдановічу бацька – Адам Ягоравіч. Неардынарная ж асоба М. Ножына магла захапіць Максіма яшчэ і па прычыне незвычайнай адоранасці гэтага чалавека і яго трагічна заўчаснай смерці, пад знакам якой жыві і сам невылечна хворы паэт.

Зацікаўленасць М. Багдановіча рускай літаратурай, маральна-філасофскімі, сацыяльнымі праблемамі таго часу тлумачыцца як расійскім асяроддзем, у якім паэт жывіў, так і псіхалагічнымі фактарамі яго душэўнага стану, скіраванага на роздум і медытацыю. Блізкае сваяцтва сям'і М. Багдановіча з сям'ёй выдатнага рускага пісьменніка Максіма Горкага (у 1899 г. Адам Ягоравіч Багдановіч ажаніўся з Аляксандрай Паўлаўнай Волжынай, роднай сястрой жонкі М. Горкага) уплывала на фарміраванне творчай індывідуальнасці маладога паэта, кола яго літаратурнага чытання, інтэлектуальна-філасофскія пошукі, эстэтычныя погляды [1]. Аднак думаецца, што не толькі вялікі пралетарскі пісьменнік уплываў на маладога паэта, прадстаўніка новай, мала каму тады вядомай беларускай літаратуры, у жыццяздольнасці якой сумняваліся ў той час многія з высокаадукаваных беларусаў. Пэўны ўплыў на асобу Максіма Горкага, след у яго свядомасці пакінуў і Максім, яго паэзія і апантаная любоў да Беларусі.

Пацвярджаннем таму з'яўляецца нейкі асаблівы, шчыры і, можна нават сказаць, чуйны і пастаянны інтарэс М. Горкага да беларускай літаратуры. Летам 1910 г. падчас адпачынку пісьменніка ў Італіі на востраве Капры сярод людзей, якія яго наведвалі, аказаўся і мала каму вядомы Андрэй Фёдаравіч Посах (1884–1945). Гэты чалавек зацікавіў М. Горкага не толькі тым, што быў з Беларусі, але і тым, што нядрэнна арыентаваўся ў беларускай літаратуры. А. Посах добра ведаў Янку Купалу, з якім разам працаваў у 1906 г. на бровары ў Яхімаўшчыне. І хоць А. Посах захапляўся дакладнымі навукамі і пазней стаў кандыдатам фізіка-матэматычных навук і

дацэнтам БДУ, можа, дзякуючы Купалу ён на працягу ўсяго жыцця любіў паэзію. Знамянальна і невыпадкова, што М. Горкі пачынае распытваць А. Пасаха пра беларускую літаратуру, просіць пачытаць беларускія творы. У верасні таго ж 1910 г. пад уражаннем гэтай сустрэчы М. Горкі піша ліст у рэдакцыю «Нашай нівы» з просьбай даслаць тэкст купалаўскага верша «А хто там ідзе?» і ноты да песні, якую на аснове твора напісаў кампазітар Л. Рагоўскі [5].

Зацікаўленасць М. Горкага беларускай літаратурай, несумненна, мела вытокі ў яго сваяцка-сяброўскіх повязях з сям'ёй Багдановічаў. Маючы вельмі прыязныя адносіны з Адамам Ягоравічам, М. Горкі не мог не ведаць пра захопленасць Максіма беларускай літаратурай, пра яго публікацыі ў першай легальнай беларускамоўнай газеце «Наша ніва». Асаблівае стаўленне М. Горкага да беларускай літаратуры засведчана ў многіх агульнавядомых выказваннях і ў факце перакладу ім «А хто там ідзе?» на рускую мову.

Пасля ўтварэння БССР М. Горкі, які быў ініцыятарам заснавання Саюза савецкіх пісьменнікаў, таксама ніколі не забываў пра Беларусь. У чэрвені 1934 г. у Мінску адбыўся I з'езд савецкіх пісьменнікаў Беларусі. Яму папярэднічалі масавыя арышты нацыянальнай творчай інтэлігенцыі летам 1930 г., спроба самагубства Янкі Купалы на глебе палітычнага ганення ў лістападзе таго ж года і першы масавы расстрэл беларускіх літаратараў, праведзены ў ноч з 17 на 18 мая 1934 г. Тады беларуская культура страціла адразу 15 чалавек. У Саюзе пісьменнікаў Беларусі на той час было 69 сяброў і 26 кандыдатаў.

Апальныя паэты – Янка Купала і Якуб Колас – напачатку на з'езд не былі запрошаны. Толькі спецыяльныя захады М. Горкага і рэдактара газеты «Известия» І. Гронскага, скіраваныя, відаць, дзеля ўратавання беларускіх класікаў ад рэпрэсій, зрабілі магчымым іх удзел у рабоце з'езда. У выніку яны выбіраюцца членамі праўлення і дэлегатамі з правам рашаючага голасу на I з'езд СПП СССР, дзе Беларусь прадстаўлялі 26 літаратараў. На гэтым з'ездзе вызначылася сутнасць сацыялістычнага рэалізму, які быў абвешчаны асноўным творчым метадам савецкай мастацкай літаратуры. Між тым старшыня праўлення савецкіх пісьменнікаў Беларусі Міхась Клімковіч у прамове на з'ездзе абвясціў, што «беларускі нацыяналізм застаецца галоўнай небяспекай для беларускай літаратуры, як і наогул для КП(б)Б і БССР».

У атмасферы недаверу і падазронасці праходзіў і III пленум праўлення Саюза пісьменнікаў СССР, які адбыўся ў Мінску ў 1936 г. Выбар Мінска як месца правядзення форуму таксама быў звязаны з ініцыятывай М. Горкага. Пленум прысвячаўся савецкай паэзіі, але адным з асноўных яго пытанняў быў стан беларускай літаратуры. Глыбокі творчы крызіс, які яна перажывала, быў выкліканы барацьбой з тым самым «беларускім нацыяналізмам», якая ў пасляз'ездаўскі час яшчэ больш абвастрылася. У працы пленума ўдзельнічалі многія вядомыя рускія пісьменнікі, такія як К. Федзін, В. Інбер, М. Асееў, А. Фадзееў, Б. Пастарнак, А. Твардоўскі, А. Суркоў і інш. Сам М. Горкі з-за хваробы на пленуме не прысутнічаў, але ён уважліва азнаёміўся з тэзісамі даклада М. Клімковіча «Літаратура Савецкай Беларусі», зрабіў свае заўвагі [2].

На пленуме выступілі таксама Аляксей Суркоў з дакладам «Аб савецкай паэзіі» і Афзал Тагіраў з дакладам «Башкірская савецкая літаратура». Ідэя адзінства і разнастайнасці шматнацыянальнай савецкай літаратуры, якая гучала ў дакладах, знаходзіла свой працяг і ў пісьменніцкіх выступленнях, у прыватнасці ў прамовах народнага паэта Беларусі Якуба Коласа і яркага прадстаўніка тагачаснай пралетарскай паэзіі Андрэя Александровіча. Вынікі работы пленума падводзіў першы сакратар ЦК КП(б)Б Мікалай Гікала, які актыўна ўдзельнічаў у разгортванні масавых рэпрэсій на Беларусі. Літаральна праз некалькі гадоў – у 1938 г. – ён і сам стане ахвярай сталінскай таталітарнай сістэмы, як і А. Тагіраў, і А. Александровіч, і многія іншыя з тых, хто знаходзіўся ў гэтай зале.

29 кастрычніка 1937 г., у дзень ленінскага камсамола, у Мінску за адну ноч расстралялі 20 беларускіх пісьменнікаў. Паводле звестак, якія прыводзяцца ў 5-м томе «Гісторыі Беларусі», «у савецкай дзяржаве ў тых гады было рэпрэсіравана 2000 літаратараў, з якіх 500 прыпадае на Беларусь».

Літаратура

1. Беларускія пісьменнікі. Біябібліяграфічны слоўнік : у 6 т. / рэд. : А. В. Мальдзіс. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя, 1992–1995. – Т. 1. – 1992. – 542 с.
2. Беларускія пісьменнікі. Біябібліяграфічны слоўнік : у 6 т. / рэд. : А. В. Мальдзіс. – Мінск : Беларус. энцыклапедыя, 1992–1995. – Т. 3. – 1992. – 585 с.

3. Гадамер, Г. Г. Истина и метод / Г. Г. Гадамер; пер. с нем.; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.

4. Зинченко В. Г. Межкультурная коммуникация. От системного подхода к синергетической парадигме / В. Г. Зинченко, В. Г. Зусман, З. И. Киринозе. – 2-е изд. – 2008. – 224 с.

5. Купала Янка : энцыкл. давед. – Мінск : БелСЭ, 1986. – 727 с.

Альбіна Хромчанка

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

НА ШЛЯХУ ДА МОЎНАЙ НОРМЫ

У выдавецтве «Народная асвета» ў 2009 годзе выйшаў з друку «Слоўнік сучаснай беларускай мовы» пад агульнай рэдакцыяй магістра тэалогіі У. М. Завальнюка і прафесара М. Р. Прыгодзіча. У прадмове гаворыцца, што слоўнік падрыхтаваны з улікам новай рэдакцыі правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі і што ў ім «...упершыню шырока прадстаўлена міжканфесійная лексіка» [2, с. 3].

Сапраўды, у адным невялікім выданні зафіксавана найбольш ужывальная лексіка сучаснай беларускай літаратурнай мовы, улучна прафесійная, тэрміналагічная і інш., адлюстраваны магчымыя акцэнталагічныя варыянты, дадзены стылістычныя і граматычныя паметы, а напрыканцы – дадаткі з уласнымі імёнамі, якія згадваюцца ў Новым Запавеце, і словамі – зваротамі ветлівасці. Слоўнік забяспечаны дапаможным апаратам, нават змешчаны беларускі алфавіт. Усё гэта дазваляе меркаваць, што ў працы выкарыстаны новыя паказчыкі інфармацыі і ён арыентаваны на розныя катэгорыі чытацкай аўдыторыі.

Аўтары «Слоўніка сучаснай беларускай мовы» адзначаюць таксама, што за апошнія дзесяцігоддзі «...ў развіцці беларускай літаратурнай мовы адбыліся істотныя зрухі ў яе лексічным складзе і сістэме слова- і формаўтварэння, выкліканыя пераўтварэннямі ў грамадскім ладзе жыцця, з’яўленнем новых тэхналогій, зменаў культурна-вартасных арыенціраў у працэсе развіцця міжнародных зносін і інш.» [2, с. 3]. Як жа гэтыя змены адлюстраваны ў слоўніку?

З трох сацыяльных слоўнікавых функцый – інфармацыйнай, камунікатыўнай і нарматыўнай – у нашым выпадку найбольшую цікавасць мае апошняя. Літаратурныя нормы беларускай мовы вы-